

NAGY MIKLÓS

SZEGED FRANCIA MEGSZÁLLÁSA

1. RÉSZ: 1918. DECEMBER 30. – 1919. AUGUSZTUS 12.¹

1. Bevezetés

A magyar történeti köztudatba a trianoni békediktátum történetének részeként alaposan bevéődött, hogy a Magyar Királyság területének egy jelentős része 1918 novemberétől kezdve csehszlovák, román és szerb katonai megszállás alá került. Kevésbé ismert tény, hogy ugyanekkor a későbbiek során a trianoni Magyarország keretei között maradt városok közül kettő – Makó² és Szeged – francia megszállás alá került.

Jelen tanulmányban, és folytatásában (Szeged francia megszállása 2. rész) ezen francia megszállás történetét mutatjuk be.

2. A franciák bevonulása Szegedre, és a megszállás első hetei

Az 1918. november 13-án aláírt belgrádi katonai egyezmény a Beszterce, Maros, Szabadka, Baja, Pécs, Dráva mentén kialakítandó demarkációs vonalat jelölt meg. A konvenció 3. pontja lehetővé tette a stratégiai szempontból fontos területek antant megszállását.³ Bene Krisztián mutat rá tanulmányában, hogy Párizs eredeti terve az volt, hogy a Szövetséges Keleti Hadsereg kötelékén belül

-
- 1 A tanulmány második részét, mely 1919. augusztus 12-től tárgyalja Szeged a francia megszállás részleteit a Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására egyik következő tanulmánykötetében kívánjuk közölni – a szerk.
 - 2 Makó megszállásáról lásd Halmágyi Pál (2021): Makó francia megszállása 1919. április 27. – 1919. június 25. In: Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc szerk. (2021): Lokális Trianon 1. kötet. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 55–66. old.
 - 3 Gulyás László (2019/b): A belgrádi katonai konvenció és a Délvidék szerb megszállása. In: Gulyás László szerk. (2019/a): Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. Szegedi Egyetemi Könyvkiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged. 55–72. old.

működő francia Keleti Hadsereg Magyarország teljes területét megszállja. Ez az elképzelés azonban 1918 késő őszén megváltozott, a francia csapatok jelentős részét átirányították Törökországba és Oroszországba.⁴ Ennek következtében a Magyarországon felhasználható francia alakulatok mindössze három gyalogoshadosztályból (a 11. és 17. gyarmati gyalogoshadosztályból és a 76. gyalogoshadosztályból), valamint egy lovasdandárból álltak Paul Prosper Henrys tábornok vezetése alatt.⁵

A körülmények fenti alakulása miatt a nagyszabású magyarországi francia megszállás – a budapesti bevonulás tervével együtt – meghiúsult. Gyakorlatilag a francia hadsereg csak a Délvidéknek nevezett régió egy sávját szállta meg. Viszont ebbe a sávba beletartozott Szeged városa. Ez nem volt véletlen, hiszen Szeged stratégiai jelentősége vitathatatlan volt: az ottani közúti és vasúti híd jelentette az egyetlen összekötő kapcsot a szovjetellenes intervencióban számításba vett Románia és az antant többi országa között.

Nézzük meg a megszállás menetét: 1918. december 10-én egy főhadnagy vezetésével 20–25 főből álló francia különítmény érkezett Temesvárról Szegedre szálláscsinálónak.⁶ 1918. december 14-én pedig az átvonuló katonaszállítmányok ellenőrzésére és irányítására állomásparancsnokságot állítottak fel a szegedi személypályaudvaron.⁷

Ezt követően Franchet d'Espérey, a Szövetséges Keleti Haderők főparancsnoka 1918. december 20-án kelt táviratában utasította de Lobit tábornokot, a Keleti Francia Hadsereg főparancsnokát Szeged katonai megszállására.⁸ A parancs értelmében december 30-án érkezett a városba a 157. francia gyalogezred 50 tisztje és 600 katonája Boblet ezredes vezetésével, január 3-án pedig a 210. gyalogezred két zászlóalja, valamint a 274. sz. tábori tüzérség első szak-

4 Bene Krisztián (2021): A délvidéki semleges zóna létrehozása. In: Gulyás–Tóth–Zeman szerk. (2021) 11–26. old.

5 Service historique de la Défense (SHD) GR 26 N 88/2. Compte rendu journalier du 18 novembre 1918.

6 Kelemen Béla (1923): Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez 1919. „Mars” Grafikai Műint. Szeged. 37. old.

7 Tonelli Sándor (1939): A franciák Szegeden. Acta Universitas Szegediens, Szeged. 7. old.

8 Jean Bernachot (1971): Les Armées françaises en Orient après l'Armistice de 1918. Vol. I. L'Armée Française d'Orient L'Armée de Hongrie (11. novembre 1918. – 10. septembre 1919. Imprimerie Nationale. Paris. 42. old. – a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokának a Magyarországi Hadsereg parancsnokához december 20-án küldött 6346/3. sz. hivatalos távirata.

sza, amely egységekhez a következő hetekben újabbak csatlakoztak.⁹ Újszeged november végétől szerb megszállás alá került.

Itt jelezzük, hogy ugyanezen a napon került sor Arad francia megszállására, illetve január első hetében az ún. délvidéki semleges zóna kialakítására is, annak érdekében, hogy megakadályozzák egy szerb–román háború kitörését.¹⁰

Tonelli Sándor, korabeli szegedi iparkamarai titkár adatai szerint a proletárdiktatúra kikiáltásáig Szegeden a 157. és a 210. francia gyalogezredek állományaához tartozó 3–4 gyalogzászlóalj, 2–3 tüzérségi üteg és 1–2 lovasszázad állomásozott.¹¹ Ez megközelítően 2–3000 fős helyőrségi létszámnak felelt meg. A Rondenay ezredes vezette katonai hídfőparancsnokság kezdetben a Szentháromság utcai Szathmáry-féle házban, majd a kerületi katonai parancsnokság Szentháromság u. 2. szám alatt lévő épületében (ma SZTE Gyakorló Gimnázium) működött. Itt volt a később megszervezett városkormányzóság székhelye is.¹² A tiszteket lakásokban, a legénységet pedig iskolákban szállásolták el. Francia katonákat helyeztek el az Állami Felső Ipariskola (ma Déri Miksa Szakgimnázium) Kálvária tér 7. szám alatti, valamint az Állami Polgári Iskola (ma SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar) Boldogasszony sugárút 6. szám alatti épületeiben.¹³

A katonai megszállás nem járt együtt a magyar katonák eltávozásával Szegedről. A katonai és polgári hatóságok, illetve a magánfelek és a francia katonai parancsnokság közötti összeköttetés céljából 1919. január végén összekötő irodát állítottak fel a Tisza Lajos körút 73. szám alatt, ami március 12-ig működött.¹⁴ Szabályozták például a magyar és francia katonaság közötti kötelezően kölcsönös tiszteletadást.

A megszálló csapatok élelmezésükről maguk gondoskodtak – a magyar honvédbiztosság közreműködésével – készpénzért fizetve a vásárlások alkalmával.¹⁵ A megszállt területek élelmiszerkészletének saját részükre történő biztosítása érdekében 1919. január 20. után a francia, illetve a szerb katonai parancsnok-

9 Tonelli (1939) 7. old.

10 Gulyás László (2019/c): Versailles fényes termeiben 2. Szerb–román küzdelem a Bánságért In: Gulyás László szerk. (2019/a): Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. 125–148. old.

11 Tonelli (1939) 3–10. old.

12 Uo. 8. old.

13 Liptai János (2014): Francia katonai megszállás Szegeden (1918. december – 1920. március) SZTE BTK szakdolgozat. 11. old.

14 MNL CSML 585/1919. Szeged város főispánjának iratai

15 Szegedi Napló 1919. január 3.

ság nem engedélyezte a szegedi kereskedőknek élelmiszerek vásárlását a várostól délre eső területeken. Ez a rendelkezés – amit ugyan március elején feloldottak – tovább nehezítette a városi közellátás amúgy is súlyos helyzetét.¹⁶

A proletárdiktatúra budapesti kikiáltásáig – azaz március 21-ig – a város katonai megszállása mellett a franciák a belső viszonyokba nem avatkoztak be. Így helyükön maradtak azok a vezetők, akik az őszirózsás forradalom eredményeképpen kerültek Szeged élére:¹⁷ azaz a Károlyi-kormány által kinevezett dr. Dettre János főispán, illetve dr. Temesváry Géza rendőrkapitány. Somogyi Szilveszter – aki már az őszirózsás forradalom előtt is polgármester volt¹⁸ –, szintén megőrizte pozícióját.

A franciák megjelenésekor a szegediek rövid ideig tartó megszállásra számítottak, ami a mielőbbi békekötéssel véget ér. A városi értelmiség körében a németellenes közhangulat mellett élt a francia forradalmi hagyományok tisztelete, s talán ebből táplálkozhattak azok a remények, hogy a franciák fogják az ország területi integritását biztosítani. Minthogy Újszeged 1918. november végétől szerb megszállás alá került, a francia katonák Szegedre érkezése biztosítékot jelentett a további önkényes szerb és román foglalások megakadályozására.

3. A francia megszállás jellemzői Szegeden 1919. augusztus 1-ig

3.1. A hatnapos szegedi proletárdiktatúra

Ezen a ponton egy szerkesztői megjegyzéssel kell megszakítanunk Nagy Miklós tanulmányának menetét: Kötetünkben „Károlyi Mihály embereitől Károlyi Gyula megjelenéséig” címmel önálló tanulmányt közlünk Tóth Marcell tollából. Ezért arra kértük jelen tanulmány szerzőjét, Nagy Miklóst, hogy a most következő alfejezetben a francia megszállók szemszögéből mutassa be az eseményeket.

1919. március 21-én Kun Béla és elvtársai Budapesten kikiáltották a proletárdiktatúrát, amely 133 napig tartott. Ezzel szemben Szegeden mindössze hat napig létezett a tanácsköztársaság. Ugyanis a proletárdiktatúra szegedi megjelenésének hírére de Lobitz tábornok, a Magyarországi Hadsereg főparancsnoka (március 1. óta a Keleti Francia Hadsereg ezt a nevet viselte) elrendelte a francia katonai közigazgatás bevezetését a városban. Ennek megszervezésével Béatrix

¹⁶ Tonelli (1939) 36. old.

¹⁷ Gaál Endre szerk. (1991): Szeged története 3/2. Somogyi könyvtár. Szeged. 870–871. old.

¹⁸ A Nagy Háború második évében, 1915. február 17-én választották polgármesterré.

ezredest bízta meg.¹⁹ Munkája első lépéseként Béatrix néhány nap alatt katonai erő alkalmazásával – a város stratégiai pontjainak elfoglalásával – felszámolta a proletárdiktaturát Szegeden.²⁰ Ennek során Béatrix március 26-án ultimátummal követelte a szegedi munkásság lefegyverzését és a tanácsköztársasággal való minden kapcsolat megszakítását. A kommunista direktórium látva, hogy ilyen körülmények között feladatát nem tudja ellátni – a Hadügyi Népbiztosság utasítására – fegyveres erőinek és hadianyagának egy részével március 26-ról március 27-re virradó éjjel elhagyta a várost és Kiskunfélegyházára tette át székhelyét²¹ A szegedi direktórium és intéző bizottság tagjai a Külvárosi Direktórium néven létrehozott felső- és alsótanyai közigazgatásilag egységes területen, a mai Balástyán és Szatymazon folytatták tevékenységüket.²²

Ezzel párhuzamosan a francia hadvezetés március 22-től katonai előkészületeket tett Szeged elvágására a tanácsköztársaság fennhatósága alatti területekből. Jelentős csapatösszevonások kezdődtek a térségben azzal a céllal, hogy egy Szeged központú katonai hídfőállás kiépítésével megteremtsék a proletárhatalommal szembeni fellépés feltételeit. Franchet d'Espérey március 22-i parancsának megfelelően de Lobit Szeged, Arad, Temesvár, Nagyikinda térségében összevont két hadosztályt, koncentrálván az erőket egy esetleges magyar támadás elhárításra.²³ Ezen katonai mozgások részeként március 27-re Szeged köré egy francia katonai gyűrűt fontak: A 210. gyalogezred katonái a tiszai vasúti hídtól a „Rácok kertjéig” terjedő területet tartották megszállva, a budapesti úttal együtt, míg a pesti úttól a szabadkai útig a 157. gyalogezred egységei állomásoztak. Az 54. gyarmati gyalogezreden kívül Szegeden tartózkodott még két madagaskári század, egy tüzérüteg és a nehéztüzérség.²⁴ Somogyi Szilveszter polgármester későbbi igazolási ügyének tárgyalásán tett vallomásában 40 ezer főre becsülte a városban és környékén ekkor állomásozó csapatok összlétszámát.²⁵

19 Ormos Mária (1984): Padovától Trianonig. Kossuth Kiadó. Budapest. 213. old.

20 Gaál Endre szerk. (1969): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből; a Csongrád megyei munkásmozgalom 1917–1919. aug. 1. Szeged. 27. old.

21 Uo. 28. old.

22 Tóth Marcell (2019/a): A forradalom és az ellenforradalom városa. Szeged, 2019/5. szám. 30–38. old.

23 Bernachot (1971) 1. kötet 107. old.

24 Uo. 117. old.

25 MNL CSML XIV.10. Tonelli iratok – Somogyi Szilveszter igazolási ügyének tárgyalása.

A hat napig tartó szegedi proletárdiktatúra történetének lezárásaképpen március 27-én a franciák Szeged városát – a március 20-i Vix jegyzékben foglaltaknak megfelelően – az ún. semleges zónához tartozó területnek nyilvánították. Ezzel és a Budapest–Szeged közötti személy-, posta- és telefonösszeköttetés részbeni megszakításával elvágták a várost a budapesti proletárdiktatúra által ellenőrzött területektől.

3.2. A szegedi városkormányzóság megszervezése, és a Lamaze-jelentés

1919. március 27-én Béatrix ezredes visszahelyezte hivatalába a Károlyi-kormány időszakában működő vezetőket, Dettre János kormánybiztos-főispánt, Somogyi Szilveszter polgármestert, valamint Tabódy Zsolt kerületi katonai parancsnokot. Ez a testület – bár összetételében a polgári demokratikus viszonyokat tükrözte – határozott politikai irányvonalat a franciák jelenléte és az ellenforradalom erőinek későbbi tevékenysége miatt nem tudott kialakítani. Lényegében a francia városkormányzóság utasításai szerint tevékenykedett, bizonyos külsőségekben eleinte azt a látszatot keltve, hogy a tanácskormány helyi végrehajtó hatalmát képviseli (direktórium elnevezés, újságok forradalmi címei).

A franciák a városkormányzóság megszervezésével a katonai jellegű hídfőparancsnokság mellett politikai irányító szervet hoztak létre. Mindkettő Charpy tábornoknak, a 76. hadosztály parancsnokának – mint körzetparancsnoknak – az alárendeltségébe tartozott. Charpy felettese a Magyarországi Hadsereg Belgrádban, majd Nagyikindán állomásozó parancsnoka, de Lobit tábornok volt. A Magyarországi Hadsereg pedig a Franchet d'Espérey irányítása alatt álló Szövetséges Keleti Hadsereg kötelékébe tartozott.²⁶

A városkormányzóság felállításával együtt történt meg a politikai rendőrség megszervezése is Paul Gertoux főhadnagy vezetésével, ami azonnal meg is kezdte működését. A politikai rendőrség (Sûreté) részben magyar származású ellenforradalmi érzelmű személyekből állt (pl. Bruller Gyula, Schreier Simon).²⁷ Ügynökeit a Munkástanácson kívül a magyar katonaság és az ellenforradalmi csoportok körébe is beszervezte.

Átfogó képet adott a megszállt Szeged politikai, gazdasági, katonai helyzetéről az a március 31-i keltezésű jelentés, amelyet Lamaze kapitány de Lobit tábornok részére készített a proletárdiktatúra szegedi hatalmának megszüntetése után.²⁸ A város politikai helyzetének értékelésénél Lamaze jól érzékelteti

26 Tonelli (1939) 9. old.

27 Service Historique de l'Armée de Terre (S.H.A.T.) Paris, 20N514 N° 322. old.

28 Bernachot (1971) 1. kötet 279. old.

a hatalom instabilitását, felhívva a figyelmet a határozottabb francia irányítás szükségességére. Megállapítása szerint a lakosság többsége szemben áll a bolsevizmussal, a megtorlástól tartva azonban nem mer ellene fellépni, sem pedig nyíltan az antant oldalára állni. *„Amíg a kommunizmus fenyegető veszélyt jelent és amíg a város nem számíthat katonai erőinkre és útmutatásainkra, addig az előjáróság mind a francia parancsnokságnak, mind pedig a budapesti kormánynak egyaránt engedelmeskedik”* – írja a jelentésben.²⁹

Lamaze szükségesnek látta a városban megjelenő lapok cenzúráztatását, mivel megítélése szerint néhány újság lázadó szellemet szít a francia katonák körében. A város vezetőit értékelve kedvező véleménnyel volt Somogyi polgármesterről, aki igyekszik minél „hitelesebben” ellátni funkcióját a látszatdirektóriumban. Dettre főispánra külön is felhívta felettesei figyelmét, aki *„...nagyon intelligens, tudja a dolgát és komoly szolgálatokat tehet (ti. a franciák számára), tekintélyét az egész lakosság elismeri.”* Ugyanakkor Lamaze bizalmatlan volt Tabódy Zsolt ezredessel, a város katonai parancsnokával szemben, aki véleménye szerint *„...bármikor hajlandó a bolsevikiekhez csatlakozni”*.³⁰

Jelentésében Lamaze a városi közellátás helyzetét is elemezte. Béatrix korában már jelezte feletteseinek az élelmiszerek, főként a tej, valamint a szén hiányának tarthatatlanságát.³¹ Ez utóbbi enyhítésére az ezredes napi két vagon szén szállítására vállalt kötelezettséget a víz- és áramszolgáltatás biztosításához.³² Lamaze az alapvető élelmiszerek és fűtőanyagok hiányának megoldására javasolta a meglévő készletek francia bizottság útján történő felmérését és jobb elosztását, valamint indítványozta a szerbek által megszállt területekkel való közlekedés és kereskedelem engedélyezését.

A fűtőanyaghiány enyhítésének politikai vonatkozásaira hívta fel a figyelmet azzal, hogy gyárak zavartalan üzemeltetése a munkanélküliek számát is csökkentené, ami a lakosság közhangulatára jó hatással lenne.³³ Ezzel összefüggésben a jelentés szerzője javasolta, hogy az eddigi két vagon mellett még két vagonnal több szenet szállítsanak a városba.

A katonai helyzetről szóló fejezetben Lamaze kapitány részletes helyzetjelentést készített a város környéki magyar haderőről és a francia övezetről is. Március 27. után a franciák valószínűnek tartották, hogy a magyar csapatok

29 Uo. 279–282.old. 13. sz. függelékben Lamaze kapitány jelentése

30 Uo. 279. old.

31 MNL CSML 649/I. 1919. /III. 31./ Szeged város főispánjának iratai

32 MNL CSML 687/1919. /IV.4./ Szeged város főispánjának iratai

33 Bernachot (1971) 1. kötet 280. old.

kísérletet tesznek Szeged elfoglalására, amelyet – a jelentés szerint – egy városbeli akció támogatott volna. Március 31-től a magyar Vörös Hadsereg egységei északi irányba húzódtak, egy előőrs vonalat hagyva Szegedtől északra. Az előőrsöt képező katonaság harcértékét Lamaze kapitány gyengének minősítette.³⁴

Lamaze jelentésében az alábbi módon vázolta fel a hadihelyzetet: a várost körülvevő francia övezet egyik fő erejét képező 210. gyalogezred egységei az algyői vasúti hídtól kiindulva a Szeged–Budapest vasútvonal mentén foglaltak állást a 274. tüzérezred első ágyúütegeinek 2. tüzérszakaszával együtt. A röskei vasútvonaltól kiindulva Dorozsmától északra helyezkedtek el a 157. gyalogezred és a 274. tüzérezred 2. tüzérszakaszának katonái. Tartalékként a szegedi repülőtéren állomásozott az 54. gyarmati gyalogezred egy százada, másik százada a személypályaudvaron és egy géppuskás-páncélcocsis szakasza Újszegeden, ahol még két műszaki század volt elhelyezve. A város környékén lévő francia katonákat a falvakban, illetve a tanyákon szállásolták el, az algyői hídőrség kivételével, amely a szabadban állomásozott. A szolgálat ellátását nehezítő létszámhiány megoldására Lamaze javasolta a 210. és a 157. gyalogezred katonáink felváltását a 227. gyalogezred és az 54. gyarmati gyalogezred állományából.³⁵

A jelentés szorgalmazta Szeged és a meg nem szállt területek közötti mindenmű kapcsolat teljes megszakítását, hivatkozva arra, hogy a telefon- és távíróforgalom a március 27. óta elrendelt tilalom ellenére továbbra sem szűnt meg egészen.

Alfejezetünk összegzéseképpen kijelenthetjük, hogy a Lamaze-jelentésből fontos információkat kaphatott a Magyarországi Hadsereg főparancsnoka a Budapest ellen tervezett intervenció szervezéséhez, illetve a város feletti politikai hatalomátvétellel kapcsolatos döntéshez.

3.3. A francia hadvezetés intervenciós tervezgetése

Versaillesban a francia politikai és katonai vezetők – elsősorban Foch marsall – 1919 márciusának utolsó hetében egy Budapest ellen irányuló katonai intervenciót tervezgettek.³⁶ Ennek jegyében 1919. március végére befejeződtek a 76. gyaloghadosztály és a 17. gyarmati gyaloghadosztály csapatösszevonásai Szeged–Arad–Temesvár térségében. A Magyarországi Hadsereg főparancsnoka

34 Uo. 280–281. old.

35 Uo. 281. old.

36 Ormos Mária (1979): A Tanácsköztársaság és az antant-intervenció. Tudományos ülészak a Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára, Budapest, 1979. március 6–7., Separatum, Akadémiai Kiadó, 120–121. old.

az így kialakított katonai helyzetet megfelelőnek értékelte egy francia–szerb erőkkel végrehajtandó Budapest elleni intervenció megszervezéséhez.³⁷

A koncentrált támadáshoz szükséges intervenciók erők azonban nem álltak rendelkezésre, mivel a belgrádi vezető körök egyelőre vonakodtak az akcióban való részvételtől, mivel az antant nem engedélyezte számukra, hogy a szerb hadsereget horvát, szlovén és más egységekkel kiegészítve jugoszláv hadsereggé alakítsák át.³⁸ Franchet d'Espérey-nek április 5-i belgrádi tárgyalásai során mégis sikerült ígéretet kapnia a szerb vezetőktől, hogy korlátozott erőkkel (egy hadosztály, egy lovasdandár, két század) hajlandók részt venni a tervezett akcióban.

Franchet április 6-án azzal indokolta Párizsnak a mielőbbi magyarországi beavatkozás szükségességét, hogy ez megszüntetné Románia bekerítettségét és megakadályozná a magyar–szovjet(oroszl) szövetség megvalósulását a frontokon. Javasolta, hogy a támadás megindításához még hiányzó mintegy 3 hadosztálynyi jugoszláv erőt csehszlovák katonasággal pótolják.³⁹ Az akció katonai előkészítésének részeként már április 5-én Aradról Szegedre irányították az 5. marokkói szpáhi lovasszázadot és azt a 76. hadosztály parancsnoksága alá rendelték. A szerb ún. Morava-hadosztály egy ezredét pedig április 9-re Szeged–Nagyszentmiklós térségébe szállították.⁴⁰

De Lobit a tervezett támadás elengedhetetlen feltételének tartotta a tanácsköztársaság és a megszállt területek közötti mindennemű összeköttetés megszüntetését. Az erre vonatkozó parancsot április 8-án jutatta el a hadműveletekben érdekelt 76. és 17. hadosztályok parancsnokaihoz.⁴¹ Clemenceau végül – nagy valószínűséggel április 9-én – megtiltotta Franchet d'Espérey-nek a támadást.

Ezzel párhuzamosan a román nagyvezérkar április 11-én határozott a Magyarország elleni offenzíváról, amely április 15-ről 16-ra virradó éjszaka meg is indított. A román egységek a Vix-jegyzékben előírt demarkációs vonal átlépését

37 Bernachot (1971) 1. kötet 126. old. A Magyarországi Hadsereg főparancsnokának a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokához 1919. március 30-án 773/3. sz. alatt küldött jelentése (A.F.O.C. 26 N-890)

38 Ormos (1984) 231. old.

39 Uo. 233. old.

40 Bernachot (1971) 1. kötet 127–128. old.

41 Uo. 129. old. A Magyarországi Hadsereg főparancsnokának 741/3. sz. alatt küldött átírat a 17. és a 76. hadosztályok parancsnokainak, 1919. ápr. 8. (AFO C N-890.)

követően a Tiszáig nyomultak előre.⁴² A Temesvár–Arad–Szeged körzetében ismertetett katonai átcsoportosítások tehát ekkor már azt a célt szolgálták, hogy biztosítsák a román támadás zavartalanságát, viszont megakadályozzák a román hadsereg behatolását a Bánát Jugoszláviának szánt területeire. A román foglalások elhárítására de Lobit erősítést vezényelt Szegedre. Valószínűleg ennek érdekében telepítették át az 508. sz. repülőrajt is Temesvárról Szegedre (egy szerb Bréguet és két Spad típusú felderítőgép), amelyhez csatlakozott az 523. sz. szerb repülőraj is.⁴³

3.4. A városkormányzóság működése 1919. június 25-ig

3.4.1. Béatrix lépései

A Béatrix által kinevezett városi vezetőtestület ugyan a bankok, műkincsek, bérházak és nyomdák szocializálódásáról szóló tanácsköztársasági rendeleteket csak formálisan hajtotta végre, de a franciák így sem láttak működésében elegendő biztosítékot politikai célkitűzéseik gyors megvalósításához. A Lamaze-jelentés is hangsúlyozta a városvezetés határozottabb francia irányításának szükségességét.

A város vezetőivel szembeni határozott bizalmatlanság jelei figyelhetők meg Béatrix és a francia tiszttek részéről. Mint a Lamaze jelentésből is kiderül, Tabódyban eleve nem is bíztak, bolszevista érzelműnek minősítették. Erre utal például Béatrix-nek azon átírata, amelyben közli Dettre főispánnal, hogy a helyőrség és rendőrség együttes létszáma meghaladja az engedélyezett 1300 főt, ezért kérte az említett létszám betartatását Tabódyval.⁴⁴

A magyar vezetőkkel szembeni tartózkodás érzékelhető a városkormányzó-nak Dettrehez intézett azon felhívásában is, amelyben azoknak a híreknek a megcáfolását kéri tőle, miszerint a franciák kiéheztetik a várost és felélik tartalékaikat. Hivatkozik arra, hogy a budapesti kormány levélben köszönte meg a város ellátására tett francia erőfeszítéseket.⁴⁵ Béatrix szemrehányóan közölte a város főispánjával, hogy a város vezetői nem tettek meg mindent annak érdekében, hogy a lakosság körében kedvező kép alakuljon ki a franciákról.

42 Gulyás László (2021): A Magyar Királyság román megszállásának szakaszai, különös tekintettel a Partium és a Tiszántúl elfoglalására. In: Gulyás–Tóth–Zeman szerk. (2021) 27–42. old.

43 Bernachot (1971) 1. kötet 142. old. A Magyarországi Hadsereg főparancsnokának 1261. sz. különleges hadműveleti parancsa. 1919. ápr. 28. C.26. N-89.

44 MNL CSML 727/1919 IV.10. Szeged város főispánjainak iratai

45 MNL CSML 777/1919. IV.12. Szeged város főispánjának iratai

A franciák városvezetéssel szembeni bizalmatlanságát mutatják a katonai elhárítási jelentések is, amelyek Gertoux főhadnagy, a szegedi katonai hírszerző szolgálat (Service de Renseignement Militaire – S.R.M.) vezetője küldött belgrádi felettesének. Úgy ítélte meg, hogy Dettrének túlságosan is nagy a befolyása Béatrix városkormányzóra, aki ezért a város irányításában nem konzekvens, holott már többször figyelmeztette őt erre és a környezetében szolgálatot ellátó „kommunista” magyar összekötőtisztek kémtevékenységére is. Gertoux nagyobb önállóságot kívánt a katonai elhárítás számára a város vezetését érintő döntésekben és javasolta az itt gyülekező ellenforradalmi csoportok fokozottabb támogatását a „bolsevistagyanús” szegedi vezetőkkel szemben.⁴⁶

Mindezek miatt a franciák április 14-én nyílt politikai hatalomátvételt hajtottak végre Szegeden. Béatrix, mint városkormányzó április 15-től betiltotta a szovjetkormány összes rendelkezéseit, teljes határozat léptetett életbe a város körül, megszakítva minden közlekedést, kereskedést, telefon- és távíróforgalmat a tanácsköztársaság területeivel. A kereskedelem ezirányú megszüntetésének ellensúlyozására engedélyezték a Szeged és Arad közötti kereskedelmet és közlekedést, illetve a szövetségesek által megszállt területekkel való kapcsolattartást.⁴⁷

Charpy tábornok április 17-én az alábbi átiratban közölte a politikai hatalom átvételének tényét a város magyar vezetőivel: *„De Lobit tábornok, a Magyarországi Hadsereg parancsnoka megbízott, hogy közöljem Önökkel az ő részéről a következőket: Béatrix ezredes, a város kormányzója az általános utasítások értelmében befolyást gyakorol az Önök politikájára és közigazgatására. [...] Ilyen körülmények között önöknek nincsen szabadságukban oly módon eljárni, hogy csorbítatlanul követik Budapest intencióit. Alá vannak vetve a francia katonai hatóság ellenőrzésének, amely az antantot képviseli.”*⁴⁸

Április 17-én Charpy tábornok személyesen is Szegedre érkezett (május elejétől kezdve székhelyét is Újszegedre helyezte) és a Dettre főispánnal folytatott megbeszéléseken közölte, hogy minden esetben Béatrix ezredes dönt a tanácskormány rendeleteinek végrehajtásáról.⁴⁹ Az említett távirat azt mutatja, hogy a városkormányzó – tulajdonképpen már március vége óta – saját belátása szerint irányíthatta a város közigazgatását, őt illette a legfelső szintű döntések joga. A szegedi főispán és a polgármester is csak a városkormányzó egyetértésével hozhatott döntéseket. Béatrix saját hatáskörében önálló rendeleteket adott ki,

46 S.H.A.T. (Paris) 20 N 513 681. 1919. IV. 14. 21.

47 MNL CSML 781/1919. IV.15. Szeged város főispánjának iratai

48 Szegedi Napló 1919. április 20.

49 Kelemen (1923) 50. old.

amelyek végrehajtására a város vezetőihez küldött átirataiban adott utasítást. Arról is gondoskodott, hogy rendeleteit a szegedi lapok azonnal és lehetőleg az első oldalon közöljék.

Béatrix április 20-i rendeletével érvénytelenítette a Forradalmi Kormányzótanács szocializálási rendeleteit, amelyeket a város vezetői eddig is csak szavakban hajtottak végre.⁵⁰ A szocializálásokról szóló rendeletet nem a magyar hatóságok, hanem a francia városkormányzóság sajtóirodája tette közzé, ezzel jelezve a nyílt politikai hatalomátvétellel bekövetkezett változásokat.

A város külvilágtól történő elzárása miatt április második felében az élelmiszerek, fűtőanyagok és a pénz hiánya az eddigieknél is súlyosabb problémát okozott. Az április 16-án a Szegeden tárgyaló de Lobit a gondok enyhítésére ötmillió korona értékű élelmiszer beszerzésére tett ígéretet.⁵¹ Béatrix pedig engedélyt adott a szegedi kereskedőknek arra, hogy Szabadkán, Nagyszebenben és Belgrádban intézzenek vásárlásokat a város részére.

Április 17-én utazott Belgrádba Gál Miksa kereskedő a szegedi francia parancsnokság megbízottainak társaságában. Két ízben is tárgyaltak a szerb pénzügyminisztériumban azért, hogy a szerbek megszállta területeken történő bevásárlásokhoz szükséges koronák lebélyegzését engedélyezzék. A szerb legfelső hatóság ezt azzal utasította el, hogy így is túlságosan sok osztrák–magyar bankjegy van forgalomban jugoszláv területen. Április 20-án csatlakozott Gálékhoz Tonelli Sándor és René Dardel francia kapitány, akik a szerb közlekedési miniszterrel folytattak tárgyalásokat a Bánátban és Bácskában tervezett városi élelmiszer beszerzések ügyében. Amikor a termékfelesleg felvásárlását a jugoszláviai ínségre hivatkozva elutasították a belgrádi francia parancsnokság részéről ígéretet tettek arra, hogy a szerb kormány elnökénél közbenjárnak segítségért. Charpy közreműködésével annyit sikerült elérni, hogy 115 vagon lisztet Nagyikindáról Szegedre szállíthassanak.⁵² A tárgyalások eredményeként a szerb hatóságok a francia parancsnokság közvetítésével hajlandónak mutatkoztak bizonyos kompenzációs üzletekre, Dardel ennek megfelelően ajánlotta fel, hogy a szegedi városkormányzóság a románoktól szerzett sót gabona- és lisztfélére cseréli be.⁵³ Szénavásárlások lebonyolítására utaztak – Béatrix ajánlásával – szegedi kereskedők Lugosra, illetve Nagyszebenbe, és Petrozsénybe. Április végén francia közvetítéssel megállapodás jött létre a nagyszebeni román

50 MNL CSML 841/1919. IV.22. Szeged város főispánjának iratai

51 Délmagyarország 1919. április 17.

52 Tonelli (1939) 37. old.

53 MNL CSML XIV.10. Tonelli iratok, jelentés Somogyi polgármesternek a belgrádi út tárgyában... 1919. ápr. 28.

kormányzótanáccsal arról, hogy az általunk megszállt területekről engedélyez-
 zék élelmiszerek és fűtőanyagok szállítását a városba. Május 4-én ennek lebo-
 nyolítására alakult meg a Kereskedelmi- és Iparkamara fennhatósága alatt a
 szegedi szénbeszerző szindikátus, amely három csereüzlet alapján ezer vagon
 szenet szerzett Szegednek.⁵⁴

A problémák megoldására tett erőfeszítések azonban nem bizonyultak ele-
 gendőnek, április végére elkerülhetetlenné vált a szigorú határzár legalább
 részbeni feloldása. A városkormányzóság április 29-től lehetővé tette az igazol-
 vány nélküli közlekedést Szeged és a legközelebbi települések – Deszk, Szőreg,
 Szentiván, Keresztúr, Horgos, Röske – között. Ez az intézkedés valamelyest
 enyhített a helyzeten, mindemellett a francia katonai áruként behozott élel-
 miszerekből adtak át a városi közélelmezési hivatalnak is. Április végétől pedig
 a városkormányzó mellett referens működött René Dardel személyében, aki a
 városi hatóságokkal és a Kereskedelmi- és Iparkamarával együtt intézte az élel-
 mezési ügyeket.⁵⁵

A városkormányzóság részéről a közellátás javítása érdekében hozott intézke-
 dések valamelyest enyhíteni tudtak az ínséges állapotokon. A szénbeszerző szin-
 dikátus tevékenységének feltétlenül jelentőséget adott a várost ekkor fenyegető
 árvízveszély, melynek elhárításához a szivattyútelepek folyamatos szénellátása nél-
 küözhetetlen volt. Jóllehet a lakossági fűtőanyag ellátás biztosításában már nem
 tudott hatékonyan közreműködni, de Szeged ebből a szempontból az ország más
 nagyvárosainak helyzetével összehasonlítva így is kivételes helyzetben volt.

A közellátással összefüggésben a városkormányzóság kezdeményezte a város
 anarchikus pénzügyi viszonyainak rendezését. A fő problémát a forgalom-
 ban lévő pénz mennyisége és a fizetési eszközökkel kapcsolatos bizonytalanság
 jelentette. A szegedi pénzforgalomban ekkor háromféle pénzt használtak, az
 Osztrák–Magyar Bank fehér hátú, 1918-as kiadású bankjegyei keveredtek a
 tanácsköztársaság ugyanilyen címletű fehérpénzeivel, valamint a régi monar-
 chiai ú. „kékpénzzel”. A tanácsköztársaság által kiadott bankjegyek forgal-
 mát azonban az Osztrák–Magyar Bank megtiltotta. A Forradalmi Kormányzó-
 tanács rendeletére ezeket továbbra is nyomtatták, viszont fedezetük nem lévén,
 vásárlóerejük rohamosan csökkent. A lakosság nem tudott különbséget tenni
 a kétféle „fehérpénz” között, ezért bizalmatlan volt ezekkel a bankjegyekkel
 szemben és gyakorlatilag csak a „kékpénzt” fogadta el. Ebből azonban a városi
 polgárság felhalmozása miatt kevés volt forgalomban.⁵⁶

54 Tonelli (1939) 43. old.

55 Uo. 38. old.

56 Uo. 47. old.

A pénzhiány enyhítésére Szeged ötmillió korona értékben szükségpénzt bocsátott ki, melynek háttérül a város vagyona szolgált. A pénzügyi problémák megoldására hívta össze Béatrix április 22-én a szegedi bankok vezetőit, de a megbeszélések nem vezettek eredményre. Ezt követően bízta meg Somogyi polgármester – a városkormányzó utasítására – a Munkástanács három tagját, hogy Budapestről a tanácskormánytól kérjenek pénzt a városnak. Az általuk megszerzett millió korona azonban csak részben tudta enyhíteni a problémákat. A pénzforgalom élénkítése céljából a városkormányzó május 3-án hatálytalanította a bankbetétek és folyószámlák zárolására vonatkozó tanácsköztársasági rendeletet. A pénzügyi helyzet rendezésére április–május hónapban tett intézkedések egyelőre nem bizonyultak hatékonyak.

A franciák nyílt politikai hatalomátvételét követő lépések egyike volt az újságok szocializálásának érvénytelenítése és a sajtócenzúra bevezetése. Az újságközlemények megjelentetéséről a cenzúráért felelős Bard hadnagy, problémásabb esetekben pedig a városkormányzó vezérkari főnöke döntött. A franciák és szövetségeseik ellen irányuló és a város társadalmi békéjét – a megszállók megítélése szerint – veszélyeztető közlések nem jelenhettek meg. A városkormányzó rendeleteinek közzétételével kezdetben a főispánt, illetve a polgármestert bízta meg. Április végétől azonban – miután a szocializálások megtiltásáról szóló rendelete csak késve jelent meg – közvetlenül jutatta el rendelkezéseit a szerkesztőségekhez. A szegedi lapok a rendeletek mellett cáfolatokat, pénzbírságokat is közöltek, „A városkormányzó sajtóirodájából” címmel.⁵⁷

3.4.2. A városkormányzóság és a munkásság

A város feletti francia politikai hatalom megszilárdításának egyik leglényesebb elemét képezte liberális munkáspolitikájuk. Ellenforradalmi körök ezt félreértve nem egyszer „*kommunista barátsággal*” vádolták őket. Béatrix-vel kapcsolatban jegyezte meg például Somogyi polgármester, hogy csak igen lassan, fokozatosan hajlandó a munkásságot visszaszorítani és hogy „*jobb barátja a munkáságnak, mint a polgárságnak*”⁵⁸ Ez utóbbi megállapítás annyiban igaz, hogy Béatrix alig leplezett ellenszenvvel viseltetett a Szegeden szervezkedő ellenforradalmi politikusokkal szemben és kétségtelenül tett néhány gesztust a munkásság felé a társadalmi béke megőrzése érdekében.

57 Uo. 26–27. old.

58 MNL CSML XIV.10. Tonelli iratok. A franciák viselkedése a szegedi közigazgatási hatóságokkal szemben

Amellett, hogy a franciák igyekeztek a munkásságot ezekkel megnyerni, minden olyan kezdeményezést elfojtottak részükről, ami a város rendjét fenyegethette. Ilyenek voltak azok a megelőző intézkedések, amelyeket a május 1-re várt munkásmegmozdulások megakadályozására tettek. Április 26-án a francia titkosrendőrség ennek érdekében mintegy 80 „kommunistát” tartóztatott le, április 28-i rendeletében pedig a városkormányzó minden felvonulást megtiltott.

Katonai intézkedéseik is azt mutatják, hogy komolyan tartották a szegedi munkásság május 1-i fellépésétől. Április 29. és május 3. közötti időtartamra mindkét hidat lezárták. A 210. gyalogezred katonáit a 227. gyalogezred egységei váltották fel a városban. Ezen felül pedig egy marokkói szpáhi lovasszázadot irányítottak Aradról Szegedre. Az említett intézkedések keretében történt meg a 17. gyarmati gyaloghadosztály főhadiszállásának Újszegedre telepítése is április 30-án.⁵⁹

Az elrettentést célzó intézkedések ellenére a szegedi munkásság április 30-án éjjeltől mindenütt beszüntette a munkát és ehhez a tisztviselők is csatlakoztak. Végül május 1-én estére sikerült megtörniük a munkásság ellenállását.

A franciák részéről tett gesztusok egyike volt a magyar ellenforradalmárok által május 7-én letartóztatott vöröskatonák és a május 5. után bebörtönzött polgári személyek szabadon bocsátásáról szóló városkormányzói rendelet. Itt kell megemlíteni azokat az intézkedéseket is, amelyeket a francia városvezetés közvetett módon – a szegedi üzemek fűtőanyag ellátásának biztosításával – a munkanélküliség enyhítésére tett. Eredményesenek bizonyult Bétrix döntőbírói szereplése május 26-án a pincérek és a vendéglősök között felmerült bérkérdésben. Végül is a városkormányzó közvetítésével a pincérek számára kielégítő megegyezés született.⁶⁰

Bétrix lakáshivatali ügyekben hozott rendelkezései azt a célt szolgálták, hogy a városban uralkodó lakásínséget enyhítsék és megakadályozzák a háztulajdonosok önkényes lakbéremelését. A városkormányzó május 1-i hatállyal elrendelte, hogy a Lakáshivatal személyi összetétele a következőképpen alakuljon: egy városi tisztviselő, egy háztulajdonos, egy munkás. A hivatal hatáskörébe a következőket utalta: 1. a házbérek megállapítása, szigorúan mérlegelve a bérlő kereseti viszonyait, 2. a jogosulatlanul látszó béremelések megakadályozása, 3. a lakásszerződések felbontása, 4. az üres lakások jegyzékének nyilvántartása, 5. jogorvoslat biztosítása.⁶¹

⁵⁹ Bernachot (1970) 1. kötet 146. old.

⁶⁰ Gaál Endre szerk. (1969) 476. old. 262. sz. lábjegyzet

⁶¹ MNL CSML 941/1919. IV.26. és 1022/1919. V. 5. Szeged város főispánjának iratai

Béatrix udvarias modora, kellemes tárgyalási módja alkalmas volt a tőle védelmet kérő szakszervezeti vezetők megnyugtatóására.

A munkásság és a polgárság társadalmi megbékélésének elősegítése érdekében május második felében Béatrix támogatta Somogyi polgármesternek a Néptanács újjászervezésére irányuló terveit. Ezek létrehozását még 1919 januárjában rendelte el a Károlyi-kormány a régi törvényhatósági bizottságok helyébe, de a proletárdiktatúra győzelmével megszűntek. A városkormányzó felszólította a szakszervezeti vezetőket a Néptanácsban való részvételre, akik azt visszautasították olyan indokkal, hogy a jelenlegi viszonyok között a munkásság nem kíván politizálni.⁶²

3.4.3. A megszállók és a kommunisták

A 76. hadosztályparancsnokság hadbíróháza büntetőbíráskodást gyakorolt az április 26-án letartóztatott kommunisták felett. A francia hadbíróháza a kommunistákat a francia állam ellenségeinek tekintve, illetve a velük való bármilyen kapcsolatot büntetnek minősítve a francia hadijog (Code de Justice Militaire) szabályai szerint ítélték.⁶³

A politikai okokból letartóztatottak 2–3 heti vizsgálati fogság után kerültek a bíróság elé. A főtárgyalás előtt kezdetben a francia katonai elhárítás főnöke, későbbiekben pedig a tábori csendőrség parancsnoka folytatta a vizsgálatot. Az újszegedi internátus épületében működő hadbíróháza a vád és a védelem meghallgatása után hozta meg az ítéletet. A vádlottak hiába próbáltak franciául jól tudó szegedi ügyvédet felkérni ügyük képviselőjére, a bíróság csak francia állampolgárságú védőt engedélyezett. A bíróság összetétele ugyanaz volt, mint amikor saját katonáik felett ítélték. Elnöke egy alezredes, tagjai: egy kapitány, egy hadnagy, egy alhadnagy és egy altiszt voltak, valamennyien nem jogászok. A hadosztálybíróháza fellebbviteli fóruma a belgrádi főparancsnokság mellett működő Revíziós Tanács volt.⁶⁴ A tárgyalások ugyan végig tolmács segítségével folytak, ennek ellenére a vádlottak gyakran nem tudták követni annak menetét. A hadbíróháza nem tartozott a városkormányzóság alárendeltségébe, így ítéleteit

62 Gaál Endre szerk. (1969) 464–466. old. 292. dok.

63 MNL CSML XIV. 10. Tonelli iratok. A szegedi ítélőtábla elnökének jelentése a proletárdiktatúra igazságszolgáltatásáról, a francia megszállók magatartásáról. (1921. okt. 17.)

64 Nagy Dezső (1974): Szeged–Ördögziget–Új-Kaledónia–Párizs, In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve. 1973/74. 78–79. old.

hivatalosan nem is tették közzé, ezért a vád alá helyezett, illetve elítélt személyek számára vonatkozó pontos adatok nem állnak rendelkezésre.

A francia hadbíróóság május 21–22-én hozta legsúlyosabb ítéleteit a letartóztatott kommunisták felett „*ellenséggel való együttműködés, kémkedés, ellenség részére való toborzás*” vádja alapján. Május 21-én ítélték 20 év kényszermunkára Pollák Bélát és Zarecsnik Jánost; 10 évre szólóra pedig Fátyol Józsefet. Május 22-én született Hoffmann Ödön halálos és Andorka Sándor életfogytiglani ítélete, illetve 26-án hozott újabb halálos ítéletet a bíróság Dobos Jenő felett. Hoffmannak és Dobosnak végül szerencsés körülmények között sikerült a fogságból megszökniük. Azokat az elítélteket, akiknek a büntetése a három hónapot meghaladta, a francia gyarmati börtönökbe, Algírba, Tuniszba és a francia guyanai Cayenne-be deportálták. Az elítéltek közül Zarecsnik Jánosnak és néhány társának szállítás közben Bulgáriában sikerült megszöknie. Andorka Sándort pedig Belgrádba, Szalonikibe majd Marseille-be vitték, azután a Nîmes-i börtönbe került, ahonnan Szalonikbe szállították vissza és csak ekkor nyílt lehetőség a menekülésre.

A Francia Guyanába deportált Kovács Péter, szeged-külvárosi direktóriumi tag, Fátyol József algyői földműves, Bodor Sándor vöröskatona, valamint az Új-Kaledóniába száműzött Sziber István, makói munkástanácsi megbízott kálváriáját eleveníti fel idézett tanulmányában Nagy Dezső. Az öt év kényszermunkára ítélt Kovácsot és a 10-10 év kényszermunkával sújtott Fátyolt és Bodort Szófián, Marseille-en és Nîmes-en keresztül szállították a cayenne-i fegyenctelepre. Az 1924-ben megalakult Nemzetközi Vörös Segély francia tagozatának vezetője André Marty – aki a Nîmes-i börtönben együtt raboskodott a szegediekkel – indított sikeres nemzetközi szolidaritási akciót kiszabadításuk érdekében.⁶⁵ Kovács Pétert, akinek az öt év kényszermunka letöltése után további öt évre a büntető gyarmaton kellett maradnia nem sikerült megmenteni, 1925. július 1-én tüdőbajban meghalt. Fátyol és Bodor a Vörös Segély révén küldött hajójeggyel 1926. augusztus 25-én érkeztek meg Franciaországba, ahol a francia munkások továbbra is gondoskodtak róluk.⁶⁶ Sziber Istvánt, akit a franciák halálra ítélték, Szófián, Konstantinápolyon keresztül Marseille-be szállították és Új-Kaledóniába száműzték. A Vörös Segély által elért amnesztiát követően nyolc évi távollét után jöhetett vissza Európába.⁶⁷

A francia hatóságok a büntetőbíráskodás mellett a közigazgatás jogkörébe tartozó kihágási bíráskodást is gyakorolták. A városban előforduló főbb kihágási

65 Uo. 84–85. old.

66 Uo. 90–91. old.

67 Uo. 101. old.

ügyek – tiltott határátlépés, kiviteli tilalom megszegése, csempészés – elbírálása a katonai rendőrség hatáskörébe tartozott. Ezenkívül feladataik közé tartozott az utazási igazolványok, a fegyverviselési- és kimaradási engedélyek kiállítása is. Büntetésként az ügy súlyosságától függően tíztől 100 000 korona pénzbírságot, ritkábban 10–30 napi elzárást állapítottak meg.⁶⁸

3.4.4. A megszállók és az ellenforradalmi szervezetek/kormányok

Szeged francia megszállása kezdettől fogva bátorítást jelentett a városi ellenforradalmi csoportosulások számára. Ennek következtében Szegeden már 1919 tavaszán több ellenforradalmi csoport szervezkedett: a) a Zadaveczi István vezette alsóvárosi gazdacsoportosulás, b) a nagykereskedő, nagybirtokos szervezetek és a hivatali tisztviselőket, ügyvédek tömörítő ellenforradalmi társaságok c) a katonatisztek csoportja d) a Kelemen Béla vezette dzsentrí-középbirtokos csoport. Sőt a viszonylag kedvező körülmények miatt 1919 májusától kezdve több – egymást követő – ellenforradalmi kormány alakult Szegeden.⁶⁹

4. Újabb intervenciós előkészületek

4.1. Béatrix leváltása (1919. június 15.)

A francia katonai vezetők 1919 júniusában ismét elővették a Szeged–Temesvár térségéből indítandó Budapest elleni intervenció tervét. Franchet D'Espèrey 1919. június 12-én adott parancsot de Lobitnak a Budapest elleni akcióra történő felkészülésre. A terv lényege az volt, hogy az intervenciós csapatok a Tiszán átkelve Kecskemét irányába induljanak a főváros felé. Ennek előkészítését szolgálták de Lobit intézkedései a szegedi hídfőállás kiszélesítésére, elrendelve a Magyarországi Hadsereg valamennyi egységének összpontosítását Szeged körzetében anélkül, hogy a demarkációs vonalukat átlépnék. Június 8-án Belgrádból Nagyikindára telepítették a Magyarországi Hadsereg főparancsnokságát. Szegedre vonták a 210. francia gyalogezredet és a szerb parancsnok-

68 Tonelli (1939) 29. old.

69 Jelen tanulmánykötetben „*Letörjük a bolsevizmust és helyreállítjuk a rendet*” – a szegedi nemzeti kormányok története” címmel önálló tanulmányt közlünk Tóth Marcell tollából. Ezért arra kértük jelen tanulmány szerzőjét, Nagy Miklóst, hogy ezen a helyen ne ismertesse részletesen a francia megszállók és a szegedi ellenforradalmi kormányok kapcsolatának történetét – a szerk. Erről bővebben lásd még: Tóth Marcell (2019/b): 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. Szeged, 2019/6. szám. 25–34. old.

sággal történt megegyezés értelmében nyugati irányba kiszélesítették a szegedi hídfőállást. Ezáltal kedvező pozíciót teremtettek a 17. gyarmati gyaloghadosztály egységei számára is a Budapest elleni akcióhoz.⁷⁰

De Lobit – esetleges magyar ellentámadásra számítva – elkészítette a szegedi hídfőállás védelmi tervét is. Június végére az említett intézkedések eredményeként a Magyarországi Hadsereg egységei a következőképpen helyezkedtek el a megszállt zónában. Az újszegedi központú 76. gyaloghadosztály 157. és 210. ezrede, illetve 18. algériai lövészezrede Algyő és Szeged között, a 16. algériai lövészezrede pedig Deszk–Kiszombor térségében. A 17. gyarmati gyaloghadosztály törökkanizsai parancsnoksággal Aradon, Horgoson és Martonoson. A lovasdandár egy szpáhi ezrede Szegeden, afrikai vadászezrede pedig Dorozsmán. A bánáti francia csapatok további egységei Lugos, Karánsebes, Resicabánya és Orsova területét felügyelték.⁷¹

Ezen intervenciók előkészületekre zavaróan hatott a szegedi munkásság júniusi sztrájkmozgalma. A sztrájk megelőzésére Béatrix az apró engedmények politikájával próbálkozott, az általános politikai sztrájk kimondását azonban így sem sikerült megakadályozni. Ezért Béatrix-nek 1919. június 25-én távoznia kellett városkormányzói posztjáról.

Szegedi tevékenységéről összegezve elmondhatjuk, hogy a szegedi városkormányzók közül Béatrix és de Tournadre töltötte be hosszabb ideig ezt a hivatalt. Béatrix ezredest Somogyi jó megjelenésű, idősebb emberként (ekkor 52 éves volt) írta le, aki tárgyalásai során rendkívül szívélyesen viselkedett. Radikális politikai pártállása és szabadkőművessége folytán igen jól megértette magát a szintén hasonló nézeteket képviselő Dettre főispánnal. Még ha az ellenforradalmi körök „kommunistabarátsággal” is vádolták, azt mindenképpen megjegyzték, hogy Béatrix nevéhez fűződött a proletárdiktatúra helyi hatalmának megszüntetése.

4.2. Újabb városkormányzók

A Béatrix leváltását követő két hónapban (június 15. – augusztus 12. között) négy francia katonatiszt váltotta egymást Szeged városkormányzói székében.

Béatrix utódául a keménykezű de Gondrecourt tábornokot nevezték ki, aki aradi városkormányzóként nagyban elősegítette az ottani ellenforradalmi kormány megalakulását. Ő június 15-től július 4-ig töltötte be a városkormányzói funkciót, továbbra is ellátva Orsova, Resicabánya, Lugas, Lippa körzet területi

70 Bernachot (1971) 1. kötet 183. old.

71 Uo. 56. old.

igazgatását. Elődje politikájával ellentétben nyíltan támogatta a szegedi nemzeti kormányt és kíméletlenül fellépett a sztrájk letörésére. Távozása nagy valószínűséggel összefüggött az ellenforradalmi erők leplezetlen támogatásával, amelynek igazolására egyes kijelentéseiben túlmént a főparancsnokság által megengedhetőnek tartott határokon.

A szegedi kormány elismertetését erőteljesen szorgalmazó de Gondrecourt tábornok politikája sem felelt meg felettesei elképzeléseinek, így július 4-én átadta a városkormányzói tisztet Fournié alezredesnek, aki csak július 26-ig töltötte be ezt a hivatalt. Az ő városkormányzósága alatt került sor Szegeden a július 14-i francia nemzeti ünnep katonai díszszemlével történő látványos megünneplésére. A megszállók a Charpy tábornok részvételével megtartott díszszemlét követően a Széchenyi téren felvonultatták a városban állomásozó valamennyi csapategységüket. A legnagyobb szenzációt a kor haditechnikai csúcsteljesítményének tekintett Renault-tankok jelentették, amelyek először ekkor jelentek meg Szeged utcáin. Különösen érdekes volt a marokkói lovasok felvonulása, akik *„...nemzeti viseletet jelképező vörös széles övvel a derekukon, erősen kantározott apró tetszetős arab lovakon, magas kápájú fanyergeken, rövid kengyellel lovagoltak*”. Délután Újszegeden hangversennyel, valamint népünnepélyvel folytatódott a program, ahol a gyarmati katonák nemzeti táncaikkal szórakoztatták a közönséget. Az ünnep este táncmulatsággal és tűzijátékkal zárult.⁷²

Fournié alezredest, Louis Amédé Rondenay ezredes követte a szegedi városkormányzóság élén, aki 1919. július 26-a és augusztus 12-e között töltötte be ezt a posztot. Városkormányzósága alatt augusztus 1-jén bukott meg a Magyarországi Tanácsköztársaság.

72 Ujlaki Antal (1921): Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban. Városi Nyomda. Szeged. 152. old.; Szegedi Napló 1919. július 15.

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL CSML: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára

MNL CSML 585/1919. Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML XIV.10. Tonelli iratok - Somogyi Szilveszter igazolási ügyének tárgyalása.

MNL CSML 649/I. 1919. /III. 31./ Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML 687/1919. /IV.4./ Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML 727/1919 IV.10. Szeged város főispánjainak iratai

MNL CSML 777/1919. IV.12. Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML 781/1919. IV.15. Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML 841/1919. IV.22. Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML 941/1919. IV.26. Szeged város főispánjának iratai

MNL CSML 1022/1919. V. 5. Szeged város főispánjának iratai

Service historique de la Défense (SHD) GR 26 N 88/2. Compte rendu journalier du 18 novembre 1918.

Service Historique de l'Armée de Terre (S.H.A.T.) Paris, 20N514 N° 322.

NYOMTATOTT FORRÁSOK

Bernachot, Jean (1971): Les Armées françaises en Orient après l'Armistice de 1918.

Vol. I. L'Armée Française d'Orient L'Armée de Hongrie (11. novembre 1918. – 10. septembre 1919. Imprimerie Nationale. Paris. távirata.

Gaál Endre szerk. (1969): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből; a Csongrád megyei munkásmozgalom 1917–1919. aug. 1. Szeged.

KORABELI SAJTÓ

Délmagyarország 1919. évi lapszámai

Szegedi Napló 1919. évi lapszámai

FELDOLGOZÁSOK

Bene Krisztián (2021): A délvidéki semleges zóna létrehozása. In: Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc szerk. (2021): Lokális Trianon 1. kötet Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 11–26. old.

- Gaál Endre szerk. (1991):** Szeged története 3/2. Somogyi Könyvtár. Szeged.
- Gulyás László szerk. (2019/a):** Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. Szegedi Egyetemi Könyvkiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged.
- Gulyás László (2019/b):** A belgrádi katonai konvenció és a Délvidék szerb megszállása. In: Gulyás László (2019/a) 55–72. old.
- Gulyás László (2019/c):** Versailles fényes termeiben 2. Szerb–román küzdelem a Bánságotért. In: Gulyás László (2019/a) 125–148. old.
- Gulyás László (2021):** A Magyar Királyság román megszállásának szakaszai, különös tekintettel a Partium és a Tiszántúl elfoglalására. In: Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc szerk. (2021) 27–42. old.
- Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc szerk. (2021):** Lokális Trianon 1. kötet Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- Liptai János (2014):** Francia katonai megszállás Szegeden (1918. december – 1920. március) SZTE BTK szakdolgozat.
- Nagy Dezső (1974):** Szeged–Ördögziget–Új-Kaledónia–Párizs, In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve. 1973/74. 78–79. old.
- Ormos Mária (1979):** A Tanácsköztársaság és az antant-intervenció. Tudományos ülészak a Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára, Budapest, 1979. március 6–7., Separatum, Akadémiai Kiadó, 120–121. old.
- Ormos Mária (1984):** Padovától Trianonig. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Tonelli Sándor (1939):** A franciák Szegeden. Acta Universitas Szegediens. Szeged.
- Tóth Marcell (2019/a):** A forradalom és az ellenforradalom városa. Szeged, 2019/5. szám. 30–38. old.
- Tóth Marcell (2019/b):** 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. Szeged, 2019/6. szám. 25–34. old.
- Ujlaki Antal (1921):** Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban. Városi Nyomda. Szeged.